

EGY ŐSZINTE SZÓ A KOSSUTH-CULTUSRÓL.

ÍRTA

GRÓF SZÉCHÉNYI DÉNES.

BUDAPEST.

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAK IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.

1891.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

Nem állhatok ellen, hogy ki ne mondjak egy őszinte szót, mely régóta szívemen fekszik.

Nem tudom, hogy mások mit gondolnak róla, de ön részemről nem nézhetem tovább a Kossuth-cultusnak ezen egészen érthetetlen feléledését és nem állhatom, hogy fel ne szólaljak ellene, mert túlságosan sérti leg-szentebb érzelmeimet.

A különféle tüntetések közt semmi sem háboríthat fel engem annyira, mintha éltetni hallom Kossuthot Szé-
chényi Istvánnal egy liuzamban, mi nem ritkán fordul elő.

Csodálatos egy naiv következetlenség a publikum némely rétegében!

Értem, ha valaki azt mondja «Éljen Kossuth és pereat Széchényi!» és értem a szót: «Éljen Széchényi és pereat Kossuth!» mert ezen dilemmából nincsen ki-búvó, ha az elferdítést nem akarjuk felállítani mint a történetnek első elvét, mert nagyobb ellentétet, mint Széchényi István és Kossuth között, alig lehet találni.

Soha sem felejthetek el egy jelenetet, mely ifjú ko-
romban nagy benyomást tett rám, 1848-ban volt az, mikor a magyar minisztérium alakulása készülöben volt.

Széchényi Pál nagybátyámnál töltöttük az estét. Együtt volt az egész család.

A három öreg úr: édes atyám, (Sz. Lajos) a házi üres István együtt tanácskoztak egy sarokban, míg mi fiatalabbak, a terem másik végén, korunknak megfelelő könnyelműséggel társalogtunk és vitattuk a minket érdeklő új világot.

Beállván egyike azon ismeretes pillanatoknak, mikor mindenki hallgat és gondolataiba merül, mit némelyek avval szoktak magyarázni, hogy kísértet jár a szobán keresztül:

Édes atyám és Pál bátyám szemére vetették Istvánnak, hogy: «hogyan tud ő Kossuthal egy minisztériumba lépni?»

Válasza ez volt:

«Elég nehezen esik az nekem, de mit tegyek? ha világosan látom, hogy ő (Kossuth) kedves hajónkat szirtek közé vezet, még pedig a legveszedelmesebb úton, honnan alig van menekülés, elhagyjam-e hajónkat a veszedelemben? Ki tudja, nem jut-e alkalom talán valamit megmenteni, ha csak a hajótörés pillanatában is?»

Erre egy ideig hallgatott, komor arczkifejezéssel. Azután egyszerre, mintha álmából ébredne, megszólalt és azon különös humorral, melyhez folyamodni szokott, mikor szomorú gondolataitól meg akart szabadulni, így szólt:

«Ha egyébiránt rosszra fordul a dolog és annyira jutunk, hogy felakasztanak bennünket, akkor csak *egyetlen* egy *kegyelmet* fognék magamnak kikérni, hogy

Kossuth és én egymásnak háttal fordítva legyünk felakasztva !»

Semmi keserűség vagy gyűlölet nem mutatkozott arcán, hanem azon melancholicus humor, mely őt jellemezte.

Ő nem is gyűlölte Kossuthot. Elismerete tulajdonságait és nagyszerű tehetségeit, de *világosan látta ellenét* benne.

Széchenyi István azon természetekhez tartozott, kik energice küzdeni tudnak, de kiknek szívében az igazi gyűlölet, ezen vad és minden igazságszeretetet kizáró érzelem, soha sem talált helyet.

Keresztény meggyőződése és objectiv fontoló esze, mely minden tárgyat s így minden embert az *ellenkező szempontból* is szemlélni tudott, kizárták természetéből a gyűlöletet.

De Kossuth és ő *tökéletes ellentétek* voltak és ő világosan látta benne azt az embert, a ki *mindent*, a mit ő alapított és kezdeményezett, *más* és veszedelmes *útra* terelni és elrontani képes, és ki életének legkedvesebb ideálját, melynek elérésére törhetetlen kitartással dolgozott, s mely létesítésének mind inkább és inkább ment elébe, valósításában meg fogja hiúsítani.

Kossuth győzött e küzdelemben és Széchenyi István lelkileg megtörve a bolondházba került, míg Kossuth hazáját szükségtelen *polgári háborúba* keverte és vég-catastrophába döntötte, melyből, hogy 18 év múlva kiszabaduljon, alig merte volna valaki reményleni.

Különös, hogy e két alak közt való különbség jellemzésére alig tudnék valami találóbbat felhozni, mint egy ítéletet, melyet Kossuth egyik hívének nagyon ismert feljegyzéseiben találtam.

Ez paralellát húz a kettő között, azt akarván tisztába hozni, hogy *melyik volt* közülök a nagyobb *államférfiú?*

Ő *Kossuthot tartja nagyobbnak;* miért? Mert Széchényi az emberek észére és ítéletére igyekezett hatni, míg Kossuth ezeknek *szenvedélyeire* hatott és *ebben* mutatta volna fel nagyobb státusférfiúi tehetségét!...

Ha próbáljuk magunkat a mostani kornak azon politikusok és hazafiak iskolájába képzelni, kik a *személyes sikert* mindenféle helyezik, kik a fényes *posztót*, a hírt és a *népszerűséget* többre becsülik mint a hasznot, mely a hazának jut és az áldozatokat, melyek ezen haszon elérésére hozattak: *akkor, de csak is akkor* kell elismerem, hogy Kossuth volt a nagyobb államférfiú.

De olyanok, kik mint én, még azon régi, csaknem elavult nézetekhez ragaszkodnak, hogy áldozatkészség és a közjónak előmozdítása szebb és nemesebb, mint a legsikeresebb *személyes szereplés*, az ilyenek más nézetben vannak; *ezek szerint* az, a ki hazájának jólétét, szerencséjét és dicsőségét *nagyobbra tartja* mint önmagáét, és a ki hazájának jövőjét soha szem előtt nem tévesztve, erejét, egészségét, sőt népszerűségét is feláldozni kész, hogy sikert szerezzen hazájának, magasabban áll *mint az*, ki hazájának körülményeit és az embe-

rek szenvedélyeit ügyesen arra tudja felhasználni, hogy nagy szerepet játszszon és nagy fényt vessen maga körül.

Ezek nézete szerint *azon*, lehet fölismerni a valódi államférfiét :

¶ ször, ha tetteinek és fáradozásainak sikeres eredményei *fönmaradnak* és tovább fejlődnek

¶ ször, *azon*, ha hazájának jelen és jövő helyzetét fölismerve, *a jövőt tartja* szem előtt, nem pedig *ha azokhoz tartozik*, kik a pillanatnyi ragyogó fény kedvéért nem bánják a francia mondatot: «après moi le déluge !» ...

Mindazok, a kik ilyen nézetektől nem tudtak megválni, mindenesetre *Széchényit* fogják a nagyobb államférfiúnak tartani.

Hogy Széchényi Istvánnak és Kossuthnak különböző, vagy inkább *lényegesen ellentétes* irányát és egymáshoz való állását megértsük, kell, hogy nagyobb feneket kerítsek és kombinációba hozzak egy történeti tényezőt, mely, ha nem csalódom, eddig nem lett elegendőleg számba véve a magyarok és németek közt való viszonyoknak mérlegelésénél.

Ez a történetnek azon érdekes korszaka, mely «*renaissance*» név alatt ismeretes és mely sok érdekes könyvben magasztaltatik, míg árnyoldalait még csak néhányan vették tekintetbe.

A XV-ik század a haladásnak olyan százada volt, mint a mienk. Ebben lett föltalálva a puskapor, a könyv-

nyomatatás; oly messzeható találmányok, mint most a vasutak és a telegraph.

Föl lett fedezve Amerika. Minden irányban fölébredtek az emberek és ki lettek rántva a mindennapi routine keretéből. Érezte az emberiség, bogy lehet *önállóan* gondolkozni és haladni.

Ezen önálló haladás és fejlődés korszakában közbelépett a « *renaissance* ».

Szellemi hatása részben elő volt készítve a régi világ azon hagyományos eszméinek fejlődése által, melyek már az előbbi századokban egyes tudósok és egyetemek körében gondosan ápolva és tanítva, lij támaszt nyertek a görög és római irodalom azon számos munkái tanulmányozása által, melyek Konstantinápoly elestével nagy számban nyugatra kerültek és egy új szellemi mozgalom jelentékeny tényezőit képezték.

Csodálva nézte a renaissance világa a régi görögöknek előrehaladott állapotát és észbeli fejlődését, s érdekel tekintették a még fejletlen nemzetek a régiek kultúrájának maradványait, melyek kivált a *művészetben* és a *filozófiában* előrehaladottabb állapotot mutattak föl, mint a milyent ők eddig elérni képesek valának.

Sokat tanultak ebből, de végre is annyira beleszerettek a régiek művészetébe és tudományába, sőt annyira bámulták ezeket, hogy elhagyták az *önálló*, saját erejükből eredő művelődésnek útját, és önálló emberekből gyakran utánzókká süllyedtek le.

Minden bölcsességet a régieknél keresvén, a történet-

tudók beleszerettek a *római jogba*. Az uralkodóknak ez nagyon kezére járván, a kormányférfiak támogatták. A tudományos római jog a római császárok önuralmi idejéből való, és ez egyik oka volt annak, hogy a keresztény világban is az abszolutizmus ezután mindig jobban fejlődött és meggyökerezett.

Ez irányban is ugyanazon Franciaország szolgált például, mely egy század óta mindig szabadságot kiált, de azt soha sem értette, sem élvezte, hanem rövid kivételekkel, a legkülönbözőbb czégek alatt, mindig új zsarnokság alá került.

Lassanként el lettek nyomva a sokféle autonóm institutiók, melyek már szépen ki voltak fejlődve, és a szabadságnak legerősebb garantiáját képezték.

Erélyes uralkodók és sok más körülmények segítségével úgy elterjedt az abszolutizmus szelleme, liogy végre még a tudós statusférfiaknak legnagyobb része is rendet és törvényességet alig tudott magának más formában képzelni, mmt a római jog alapján.

Csak *Angolország* és *Magyarország* tudták föntartani régi szabadságukat.

Angolországot a gőzhajók ideje előtt *kevés* kontinentális lakos *ismerte*, Magyarországról pedig, a törökkel való folytonos háborúin kívül, *igen keveset* tudott a világ, legfőlebb a huszárokat ismerte, élénk lovainkat, jó borkunkat és dohányunkat élvezte.

Hogy ezen két, egymástól oly távol fekvő ország *oly drága kincset* bírjon, mint a két egymáshoz

oly csodálatosan *hasznó alkotmány*, azt *senki* sem álmolta.

Mily nehéz állása volt Magyarországnak ?!!

Egyedül álló alkotmányával és különös autonómiai szervezetével nem tudott más hasonló példákra utalni, és a mi nálunk jó és helyes volt, azt mások még képesek sem voltak fölfogni.

Föntartani institutióinkat és egyszersmind magunkat a hatalmas török birodalom ellen védeni, nem kis föladat volt.

Nem lehet csodálni, hogy ily körülmények közt egész erőnk és teljes energiánk elfogyott a *védelemre* két különböző irányban, és nem maradt semmi hátra a *haladásra*.

Ha a törökökkel nem volt baja a magyar nemesembernek, a gravamenekkel vesződött; és ha akár a törökkel, akár a politikai téren győzött, vagy más okoknál fogva béke állott be, csodálhatjuk-e, hogy *pihenni kívánt*? hogy örült, ha ősei módjára, élvezhette a falusi életet, és hogy tengerpartot nem ismervén, nem volt különös ösztöne a forgalom meg a kereskedelem útján a haladással foglalkozni?

Most képzeljük magunkat azon német urak helyébe, kiknek a török háborúk alkalmat adtak Magyarországba jönni.

Elhagyván a jó, vagy legalább meglehetősen utakat, a műveit földeket meg kies helységeket, melyek rétek és patakok közt feküdtek, nemsokára rengeteg erdőkre

vagy puszta rónaságokra jutottak, hol nagyszerű, félig vad ménesek, gulyák tanyáztak.

A ritka helységek, fecskerakásból épített hosszú házsort képezvén, sátorokból összeállított táborra-émlékeztették őket.

Egész új világba értek, és úgy érezhették magokat, mintha *Ázsiába* vagy más idegen világrészbe jutottak volna.

Ha most a háborúra való készülleteknél a megyéket mozogni és intézkedni látták, és a nemes uraknak önálló függetlenségét s a pártoskodásokat és czivakodásokat szemlélték, képzeljük, mily benyomást kaphattak azon vidéki urak, kik Közép-Európa példája szerint fegyelmezett és kormányzott országokból jöttek, hol még azonkívül a közlekedések, a mesterségek, sőt még a tudományok is már egy bizonyos polcot értek el, és mindenestre egy pár századdal előbbre voltak mint mi nálunk.

Vegyük hozzá azon emberi gyöngesóget, melynek *valamennyien* alá vagyunk vetve, t. i. hogy az emberek mindenben és mindenhol a hibákat és árnyoldalakat *előbb* ismerik föl, mint azt, a mi jó és szép: lehet-e fölteni, hogy azok *csak sejteni* is képesek lettek volna, hogy *ezen országnak* igazán érdekes és értékes institúciói és bölcs törvényei lehetnek? Hogy egy *igazi kincset* bír alkotmányában, melynek hasonmása *csakis Angolországban* található ?

A mondottaknak tekintetbe vétele mellett lehet-e

csodálnunk ama konfliktusokat, melyek akkor eredtek ebből, mikor nemzeti elszigeteltségünk és a történetnek természetes logikája minket dynasztiánkkal és a birodalom másik felével összekötetésbe hozott?

Lehet-e csodálni, hogy még a *legjobb akaratú* német államférfiak is, kik Magyarország ellen *semmi ellenszenvet* nem éreztek, sőt ellenkezőleg, érdeklődéssel tekintettek mi reánk, hogy ezek minden alkalmat fölhasználni kívántak arra, hogy *reformokat* és változásokat hozzanak be, azon őszinte kívánsággal, hogy *Magyarország is* részesülhessen a kultúra kedvezményeiben?

Más oldalról azt sem csodálhatjuk, hogy ezen fölfogás fölháborította hazafiainkat, és hogy minden úton-módon védték oly nehezen föntartott és oly jónak mutatkozott régi kincsünket!

A fölfogások *természetszemen*, és úgyszólván *szilhségképen* annyira különböztek egymástól, hogy *csak azt* kell csodálnunk, hogy ebből nagyobb összeütközések nem fejlődtek, és hogy közben békés idők is lehetségesek voltak.

A folytonos és soká tartó divergentia az emberek közt idegenkedést és néha még gyűlöletet is szül és folyvást táplálja a gyanúskodást, a gyanú meg rosszakaratot *keres minden* cselekedetben és gyűlöletes szándékot vél fölfedezni minden szóban.

Így eredt egy neme a magyar embereknek, kik mint p. o. Wesselényi és iskolája a németet gyűlölték és mindenben, még a *legjobb szándékú* sőt helyes intézke-

désben is, *gonosz törekvést* és *minden* közeledésben és békülő szóban egy rejtett és *alattomos gonoszságot* ke-restek.

Mikor Széchényi István a nyilvános életbe lépett, a gravaminalis politika volt a napirenden.

Ő telve volt ambícióval, de *egészséges* ambícióval, mely *azon kívánságot* foglalta magában, hogy hazájának igazán *hasznos* lehessen. Természete nem tudott volna avval megelégedni, mi sok más hazaimnak ambícióját kielégítette, t. i. szép beszédekkel éljeneket aratni és ott-hon a pohárnál az aratott sikernek élvezetével megelé-gedni.

Ő azon természetek közé tartozott, melyek a cél nélkül való működésben örömet nem találnak; csak ha czélt látott maga előtt, *csak akkor* tudott dolgozni és legnagyobb erélylyel és kitartással működni, azon czól-nak elérése felé; a meddő munka azonban, mely leg-feljebb pillanatnyi kielégítést szerez a hiúságnak, nem volt kedve szerint.

Sokat utazott a legezivilizáltabb országokban, nyi-tott szemmel és gondolkodó fejjel.

Szomorúan tekintett ezután a gazdag földekkel ellá-tott hazájára, mely sok más népekhez mérve, pár szá-zaddal volt elmaradva a művelődésben, és melynek lako-sai ezen elmaradást és a haladásnak szükségét *nem is érezték*, egész erejüket csak törvényes czívódásokra hasz-nálták fel s a műveltebb szomszédországokkal való érintkezéstől idegenkedtek, ezen idegenkedést és ellen-

ségeskedést ápolták és a folyvást tartó gyanúskodást ébren tartották, ez által pedig a *félreértések régi lánczolatát* még erősítették és így minden haladást lehetetlenné tettek.

Világosan látta, hogy *ezen meddő* út semmire sem vezet. Jól tudta, hogy e világban a bajoknak nagy része *félreértéseiből* ered. Ha az emberek egymáshoz közelednek, egymást meghallgatják és magukat kibeszélik, akkor veszik csak észre, hogy mennyi közös érdekeik vannak, és akkor látják csak, hogy nem oly nagy a különbség ember és ember között, sőt, hogy sok igazság rejlik Madame de Staël azon mondatában: « tout comprendre c'est tout pardonner ». Végre pedig, hogy többet lehet elérni ha karöltve járunk, mintha örökké czivódunk.

Angolország mutatta Széchényi Istvánnak legjobban, hogy miként lehet ezt elérni, clubbok és társulatok alakításával. Keveset keverődött ő azért a divatozó politikai küzdelmekbe, és *más czélt*, választott tevékenységének: az ország *jólétének emelését*.

Hasznos és productiv működést tűzött ki magának. Igaz, hogy több munkát, komolyabb gondolkodást és számítást, sőt kitaratást igényelt az, mint sok hazafinak tevékenysége, kik nyugodt és büszke tekintettel néztek maguk körül, mikor egy fényes beszéddel erős csapást mértek az ellenfélre és azon öntudatot élvezhették, hogy emezt megszégyenítették vagy amazt haragra gerjesztették.

Széchényi István a kárörömben nem talált kielégí-

tést, ő hazájának használni kívánt. *Tényekkel* és nem szavakkal. Oly eredményeket keresett, melyek áldást terjesztenek *minden irányban*, kivétel és *pártszínezet* nélkül.

Igaz, hogy néha nagyon éles tudott lenni és ebben olykor elragadtatta magát; sarcasmusai erős csapásokat tudtak kiosztani támadói ellen, de mindig csak védelemben.

Ő soha senkinek nem kívánt ártani.

Hogy milyen eredményeket tudott elérni genialitásával és ernyedetlen tevékenységével, annak elmondásába nem merek bocsátkozni, azt eléggé tudja a világ és azt nem is volnék képes összeállítani.

Elég az hozzá, hogy akár hol járunk Magyarországon, ha megállunk és körültekintünk, minduntalan akadunk hathatós tevékenységének valami nyomára.

Akár a gőzhajókat nézzük, vagy a páratlan szépségű budapesti hidat, akár az akadémiát, a gőzmalmokat, melyek Magyarország jólétét annyira emelték, akár a Tiszán utazunk vagy a Dunán megyünk a Vaskapuig, mindenhol találjuk lelki tehetségei megfeszítésének nyomát, sőt még akkor is, ha közönséges mesteremberek szavaira hallgatunk, kik azt beszélnek, hogy csak az ő tanácsának és részvételének köszönik a soliditást, melylyel maguknak hírt és jólétet tudtak szerezni, (mint a milyeknekre akadni többször szerencsém volt).

Könnyű *most* építeni, és p. o. Budapest városát szépitni, részint az adó, részint a közvélemény támogatása

segítségével, mikor már minden ember *haladásról* szól és ezt kívánja.

De azon időben és az akkori nézetekkel szemben, mikor a haladás *ismeretlen eszme* volt; és az akkori pénzviszonyok között *mind azt* előteremteni, az, ha magunkat igaz komolysággal bele gondolni próbáljuk, egészen *érthetetlen* és *szinte rejtélyes* marad. Ez magában megérdemelné, hogy erről szakavatott ember egész könyvet írjon.

Mind e mellett, sokan voltak akkor, kik ezen irányú tevékenységében egyoldalú *szeszélyt* kerestek, mások meg rosszalták, hogy kivált csak *ilyen anyagi dolgokkal* foglalatосkodik, és elhanyagolja a politikát, minél fogva csak mint industrialis ember szerepel és nem hazafi ! . . .

Nem vették észre szegények, hogy *épen a politikában mily nagy* volt a lépés, melyet *ezen tevékenysége* által véghez vitt.

Sok embert lehetne megnevezni, kik azelőtt farkasszemmel mérték egymást gyűlölve, csak éles vagy sértő beszédek alapján voltak némi viszonyban, és kik azután *ily közös érdekű* és semmiféle sértést magában foglaló munkálatok által érintkezésbe hozva, egymással jobban megismerkedtek és végre igazán megbarátkoztak. A pártok is jobban közeledtek egymáshoz és még a *bécsi kormány is*, mely eleinte gyanús szemmel nézte a nemzeti érzelmeket ébresztő és melegen hevítő tevékenységét, ebben ellenséges izgatást vélvén, még a bécsi kormány is nyugodtabban sőt őszinte sympathiával kísérte civilizáló tevékenységét és végre segédkezet nyújtott neki.

Ezt pedig ő jól fel tudta használni. Elég ismeretes volt a bécsi körökben, melyekben felnevelkedett, de az ottani hivatalos világgal csak most hozták érintkezésbe a sokféle tevékenységével összekötött ügyei.

Semmi alkalmat nem mulasztott arra, hogy fel ne világosítsa a hatalmas köröket, hazájának körülményeiről és így megtámadta a harmadfél század alatt sokszor növekedő és annyiszor visszatérő *félreértéseknek özőnét*, azon félreértések láncolatát, melyeknek fő okát és természetét fennebb, talán egy kicsit hosszasan bátorokdram előadni, hanem mely félreértések éppen azért *olytgen természetesek*, sőt az emberi tulajdonságok és a létező különös körülmények folytán határozottan *elkerülhetetlenek* voltak.

Félreértések, melyek *annyiszor* mind a két részről *tévesen* rosszakaratnak, vagy károsító szándéknaknak lettek tulajdonítva, holott *többynire* jó akaraton és tiszta szándékon alapultak.

Ezen félreértéseknek *láncolatát* ő lassanként úgy meggyöngítette, hogy az már a szakadáshoz közeledett.

Metternich herczeg a magyar alkotmányt egy régi, a kor és a történet által szentesített és azért fentartandó és ápolandó institutióknak hirdette.

Nálunk meg ez alatt a konzervatív párt oly *haladó* programmot állított fel, hogy más országokban liberális pártoknak lett volna elnevezve.

Az előítéletek minden oldalról gyöngülni kezdettek

és ezekkel a pártok közt való keserőség és gyűlölködés is.

A kinek csak némi emberismerete vagon, az jól tudja, hogy a közvetítőnek szerepe mindig a legnehezebbek, legkényesebbek és legháladatlanabbak közé sorozható. Politikai ellentétes pártok között pedig, kivált ha el vágnak keserítve, oly nehéz a feladat, hogy szinte a lehetetlenséggel határos.

Pedig ez volt Széchényi Istvánnak *főczélja*. A mint ő egyesíteni tudta az erőket, a klubok és vállalkozó társaságok segítségével, úgy *azt reménylette* és azt tűzte ki célul: hogy hazájának különféle hatalmi tényezőit anynyira közelíthesse egymáshoz, hogy békés úton, közös erővel és egyetértéssel dolgozhassanak Magyarország felvirágzásán, hogy ne veszítsék az időt folytonos veszekedéssel és eredménytelen ellenségeskedéssel meg gyanúsítással, hanem inkább versenyezzenek a kézzel fogható hasznos munkákban, *mert csak így* lehetett volna kilátás a sok vesztett időt némileg helyrehozni.

Ez volt reménye! és a bölcsen kiválasztott úton és a csodálatos kitartású munkásságával már *oly nagyot* haladt a kívánt irányban, hogy reménye tökéletesen *igazolva* volt, és csakis nőhetett.

Nincs is *okunk hinni*, hogy célját el nem érheti, ha *Kossuth* nem lép közbe és vele az 1848-iki forradalom.

Kossuth egyike volt azon kiváló egyéneinek, kiket a természet egyoldalú tehetségekkal oly mértékben aján-

dékozott meg, hogy speciális tulajdonokban annyira kimagasodnak az emberi seregből, mint Caesar kiemelkedett az általános emberi tehetségekkel.

Miképp Liszt egy Caesar volt és maradt a zongorán, kivel senki versenyezni nem volt képes, úgy volt Kossuth egy Caesar a szónokok közt.

Roppant talentumával rögtön magára vonta a közfigyelmet.

Nézeteiben ápolója volt a liberális név alatt akkor divatozó chablonszerű teoriáknak és frázisoknak, a mellett a megyei küzdelmekben megszokott előítéleteknek, mi szónoki tehetségeinek útját egyengette.

Rövid idő alatt láthatta Széchényi István, mily veszedelmes ellensége nő szemei előtt, ki könnyű kézzel felforgatja az oly sok munkával, kitartással és önmegtartózással kezdett épületnek alapját.

Látta, hogy újra belemerül a szegény ország a viaszályok, pártszellem, gyanúsítások, ellenségeskedések és *örök félreértések* tengerébe.

Küzdött ellene minden erővel, a mennyire fontos és terhes munkái engedték, de *egyenetlen fegyverekkel*.

A szónoki tehetségben nem versenyezhetett Kossuth-tal, és ha még tehette volna is, mindig könnyebb *gyűjtani* mint *oltani*, és könnyebb lerontani mint építeni.

Ki csodálhatja, hogy Széchényi István beszédei néha keserű hangúak voltak?

Kossuth a karzatoknak tapsa által bátorítva, roppant talentumával a legellenségesebb intencionak is szép köl-

tői alakot tudott adni, a legdivatosabb frázisokat felhasználva, soha haragosan, de mindig lelkesítőleg tudott szólni.

Én akkor még csak 20 éves ifjú voltam és érthető, hogy néha csodálva bámultam. De láttam tapasztalt öreg urakat is, kik öt gyűlölték, mert jól látták, hogy tüzes kanócczal kezében közeledik a száraz erdőhöz, még is megvallották, hogy Kossuthnak minden beszédje pillanatnyilag elragadja őket, úgy hogy csak későbbi fontolgatás után ismerik fel a veszélyt, mely ezen beszédekben rejlik.

Ezen időbe esett azon most már alig érthető jelenet, hogy Széchényi napról-napra vesztett népszerűségéből, azon az alapon, hogy *hideg egoistának* tartották, miért? «*mert számít!*» Nem vet-e ez nagy világot akkori érettlenségünkre kulturális szempontból? hogy ne számítson, a ki építeni kíván? A ki pusztít, annak persze nincs szüksége a számításra, de ezt akkor még kevesen értették meg.

Voltak olyanok is, kik *következetlenséget* vetettek szemére; zokon vették, hogy ő, a ki eleinte felébresztette a nemzeti érzelmeket és azokat egész erejével buzdította, sőt felmelegítette, más oldalról meg a haladást inaugurálta, *később csillapítóig* hatott, csöndesíteni igyekezett és a túlság ellen küzdött.

«Előbb liberális volt» — úgy szóltak — «most meg a konzervatívok felé hajlik, nincs benne következetesség», az ilyen hazafiak nézete sokszor eszembe jutott később

a tengerparton, midőn éjszaki Franciaországban tengeri fürdőket vettem.

Az apály meg dagály ott igen erősen lép fel. Igen feltűnő volt a környéken egy egyes nagy szikladarab, mely tudja Isten, a természetnek mely régi geológiai evolúciója következtében egészen elszigetelten feküdt a homokban, mely a tengerpartot képezte.

Ha bizonyos órákban arra mentünk, egész száraz helyen feküdt és sok gyerek vette körül, kik csigákat és mindenféle tengeri állatocskákat kerestek ezen sziklának alsó oldalán, de ha néhány óra múlva arra visszakerültünk, az egész szikla úgy el volt merülve a vízben, hogy csak felső csúcsát lehetett látni a rajta tenyésző növényekkel.

Ilyenkor mindig akaratlanul eszembe jutottak az előbb említett hazafiak és azt kérdeztem magamban, hogy ha látnák ezt a követ, nem *vetnék-e szemére* a nagy insequentiát, minélfogva *egyszer száraz helyen* fekszik, máskor meg *elmerül a vízbe* ?

Nem kicsiny nálunk az a publikum, mely a politikai következetességet csakis azoknál látja, kik vakon követik pártjukat az apály és dagálynak minden mozzanatai közt, azért következtelenséget vélnek felfedezni abban, a ki önállólag követi személyes meggyőződését.

Lelkesedés! azt volt jelszava az ilyen embereknek, ezzel gondoltak *mindent* elérni.

Igaz, hogy a lelkesedés a tűz, mely a gépet hajtja, de csak nézzük a gőzgépet és látni fogjuk, miképp záratik

el a tűz, hogy el ne párologjon az ereje, mert *csak akkor* tud sok erőt kifejteni, ha koncentráلódik.

A csöndes vérű gépész mellette áll és *számít* s vi-gyázva, megfontolva gazdálkodik az erővel.

Csak így lehet igazi hasznát venni annak a tűznek. Széchenyi István is magába zárta a lelkesedést és fejével vezette azt.

Éjjel-nappal tartó munkával használta az ezen tűz-ben rejlő erőt. *Mily intenzív* lehetett ez a tűz, azt az eredmények mutatták. A publikum csak akkor vette észre, mikor a tűz szétrepesztette a gépet, és Széchenyit a bolondházba vitték.

Akár milyen jól kezelnek egy mozdonyt, ha elvágják az útját előtte és folyvást fűtik, *kell* hogy az legyen a vége.

Midőn Franciaországból elterjedt a forradalom, és még Bécsben is felkapott, azon magyar emberek, kik lovagias traditiókban nevelkedtek, lovagiasan gondolkoztak és éreztek, azt kívánták, hogy tanúsítsunk magyar lovagiasságot.

Mi egy szabad nemzet vagyunk és épen azért szeret-jük a törvényességet. Mutassuk meg, hogy tiszteljük a törvényeket, ne nehezítsük királyunknak állását és vár-juk be csöndesen a crisis végét.

De itt már cserbe hagyta Kossuthot az idealizmus és *itt ő kezdett számítani*.

Felhasználta az alkalmat és a kormánynak veszedel-mes állását, hogy *mindent kicsikarjon belőle*, a mit csak lehetett. *Ez volt eljárásának vezéreszméje*.

Elért *mindent*, egész politikai programját keresztül vitte és személyes állása túlhaladott mindent, mit valaha reményelhetett volna.

Ily roppant nagy reformok, ily minden viszonyokat oly rögtön felforgató változások ily nagy országban, már magukban sok nehézséggel és veszedelemmel járnak, azért *hideg vért, komoly számítást* és nagy vigyázatot igényelnek.

Megfontoló és mérlegelő kezelést és méltányosságot mások irányában.

Itt volt a pillanat, mely Széchényinek a szirtek közt úszó hajónak megmentésére megint némi reményt nyújtott.

Kossuth maga talán nem kívánta növeszteni a zavart, de egyet nem volt képes feláldozni: a *karzatnak* és az utcának tapsát.

Kormányozni, komolyan kormányozni kívánt, de a mellett az *agitátumnak élvezeteit* úgy megszokta, hogy ezekből valamit feláldozni alig volt képes; *így kormányozni* pedig lehetetlenség, mert ha lehető volna, nagyon egyszerűsitené a dolgot, ha leköszönne a minisztérium, feloszlátnék az országgyűlés és a kormány közvetlenül a karzatnak és az utcának adatnék át.

A roppant concessiók után, melyek kivitelére úgy a korona, mint a monarchiának másik része irányában, a kínálkozó alkalom kedvezményeit a legszélsőbb szigorral érvényesítette, már a *logika* is kívánta volna, hogy némi viszonyosságot mutassunk, ha egészen félre hagy-

juk is a lovagiasságot és az igazságnak meg a méltányosságnak legegyszerűbb elveit.

Kossuth talán *még átlátta volna* ezt, de a galleriakon kószáló jurátusoknak éppen legkevésbé művelt része, az utcákon összetóduló, munka nélkül való nép és az eze-
ket igazgató kávéházi lakosok *más nézetben* voltak.

Hallottak valamit Olaszországról és annak mozgal-
mairól, és nem elégedvén meg a mi követelményeinknek teljes kielégítésével, még a forradalmi Olaszországnak is kedvezni kívántak saját hazájuk veszedelmével és ennek rovására.

A király kormánya és a monarchiának másik fele a mi ajkainkon csüggték. Mindazok fejében, miket mi oly könnyen nyertünk és elértünk, *csak egyet* kértek és kívántak, azt t. i. hogy: újonczokat szavazzunk a hábo-
rúra, mert ezen egy szavazás által az egész monarchiá-
nak állása megerősödnék és Európa előtt megint állást foglalhatna az egész birodalom.

Kossuth *ingadozott*, de végre kedves karzatát *nem tudta* cserben hagyni, inkább kijátszotta a minisztériu-
mot egy ügyes fogással és mi az egész világ előtt ott álltunk mint legháládatlanabb, legkevésbé lovagias ország és mint szótörő nemzet!!! . .

Ezen fordult meg sorsunk, Széchenyi tökéletesen meg volt törve és a forradalom aerája fel volt szentelve.

Ha az ember átgondolja a situációt és látja, hogy ily *csekélységeken* fordult meg hazánk sorsa, főleg egy embernek mértéktelen *szenvedélye és ovátiói szomjúsága*

kedvéért, akkor meg lehet érteni, hogy megtébolyodik az, a ki a békét akarta és már kezében tartotta. Lehetetlen ezt átgondolni a nélkül, hogy ne pezsejen az embernek a vére.

Ha meggondoljuk a háborúnak és kivált a *polgárháborúnak* következményeit, még súlyosabb a benyomás.

Szép poétikus pillanatok vannak a háborúban, azt nem lehet tagadni és ha háborúról olvasunk, csakis ezen poétikus oldalát vesszük tekintetbe.

De ha meggondoljuk, hogy a statisztika szerint azoknak száma, kik elesnek a csatában, nagyon is csekély *azokhoz* mérve, kik a fáradalmak következtében csak lassan és a legnagyobb nyomorúságban halnak el; hogy számtalanok a tönkre tett családok és kiirtott faluk.

Ha mindezeket számba vennők, még nagyobb lenne előttünk annak felelőssége, ki könnyelműen polgári háborút tud előidézni. De Kossuth a karzatnak éljenzését feláldozni képes nem volt; a helyett, hogy igyekezett volna a népnek józanabb részét csöndesíteni és a folyvást növekedő gyanút és gyűlölséget ébresztő félreértések iránt *felvilágosítani*, egész talentumát arra használta, hogy ezeket *növelje* az úgynevezett «Camarilla» jelszó segítségével.

Ő lett volna az *egyedüli ember*, a ki ezen pillanatban segíthetett volna, ha legkisebb támaszt ad a lakosság józan és mérsékelt részének, de ő a helyett azokhoz fordult, kik legtöbb lármát csaptak és kiktől egy pár olcsó, szépen elmondott frázissal legkönnyebben lehetett har-

sogó éljeneket szerezni és ezek segítségével *terrorizálta a többieket.*

Könnyen látta, hogy milyen hatalmat ad neki ezen eljárás és vérszemet kapott, elfelejtván azt, hogy a ki egyszer az ilyennek élére áll, az csak addig marad vezér, míg engedelmeskedik és tolatja magát. Olyan mint azon kép, mely egy hajónak elejére van feszítve és a mely nevét adja a hajónak, mindig elől marad ugyan, de csak azon irányban, melyben a hajó tolatik.

Ily úton elkerülhetetlen volt a forradalom.

Mihelyt a szegény ország egyszer bele volt sodorva ezen *tökéletesen hamis* irányba, részint a külföldön uralkodó forradalmi mozgalmak által, de kivált az itthon mutatkozó, egy labirinthoz hasonló eszmezavarok következtében a nép azt hitte, hogy a hazának *léte* van megátadva, felkelt és azon *csodálatos energiát* fejtette ki, mely az egész világot bámulattal töltötte el.

A magyar ember *katonának* született. Az igaz katona pedig az első lövés után már nem politizál, csak azt kérdezi, hol az ellenség és hol vannak a bajtársak?

A dicsőség, melyet azon időben ezen a háborúban rögtön fejlesztett hadsereg aratott, oly nagy volt, hogy az még most is emlékezetben ragyog minden magyar embernél, akár milyen legyen politikai nézete és akár mily szempontból tekint vissza a forradalomra; még az is, ki azt legszigorúbban elítéli, büszkén tekint vissza a csatamezőn aratott babérokra.

Itt *meg kell állnunk,* mert ebből folyik egy *igen fon-*

tos consideráció, mely sokat magyarázhat, mi másképp érthetetlennek látszik és mi Kossuthnak állására nézve nagyon fontos.

Ő volt azon időben az országnak élén mint kormányzó és a publikumnak legnagyobb része *tudatlanságból* az akkori hőstetteket összekötetésbe hozta Kossuthnak nevével, nem tudván azt, hogy ezen hőstetteknek főtenyezői *egészen máshol* keresendők.

Mindenki, a ki csak némileg informálva vagyon, igen jól tudja, hogy Kossuthnak kiváló tehetségei közt *épen azokat*, melyek a hadvezért kiteszik, ő benne fel nem találhatjuk, sőt még azokat sem, melyek egyáltalán a katonának szükségesek.

Igen jól tudták ezt hívei is. Hogyan lehetne másképp azon következetes *tervszerű* eljárást magyarázni, melylyel *Görgeyt* mindig és örökké, megfeszített és mesterkélten erőltetéssel mint árulót igyekeztek a világ elé állítani? úgy, hogy mikor lecsöndesültek az elmék és a történelmi tények felvilágosodtak, még mindig képesek voltak legalább annak gyanúját fentartani.

Igen természetes és ügyes taktika volt ez, mert ha az igazat megértené a közönség és ha tudná, hogy *csak Görgey* rendkívüli és kimagasló talentumának, geniálitásának és jellemének lehet azon nagy sikereket és azon dicsőséget tulajdonítani és hogy Kossuth *Görgeyt* folyvást csak zavarni és gátolni igyekezett, úgy hogy ez még *sokkal többet* vihetett volna véghez, ha Kossuthnak féltékenysége neki folyvást gán-

csot nem vet, akkor *Görgeyt* éltetné a publikum és *nem Kossuthot*.

Kossuth oly féltékeny volt hatalmára, hogy csak a *lengyeleket* kívánta volna vezéreknak megtartani.

Semmi sem mutatja jobban *Görgey*nek *nagyszerű* hadvezér! képességét, mint az, hogy ő, a kinek máson járt az esze, mintsem hogy ideje lehetett volna intrigákkal vesződni, hogy *Görgey*, mondom, mindezekkel szemben *tetteivel* képes volt oly nélkülözhetlenné tenni magát, hogy *Kossuth*, minden igyekezete daczára, őt mellőzni *nem volt képes*.

Mikor *Kossuth* végre maga is kezdette átlátni, hogy nem elég a gyakorlatlan kaszás parasztokat szép szavakkal lelkesíteni, akkor *Görgey* tervezte a visszavonulást és lassankint való erősödést.

Ő volt az, ki azon gyöngé, össze nem férhető és önbizodalomban hiányos sereget *rendezte és disciplinálta*, sőt jól kigondolt lépcsőzetekkel *nevelte a győzelemre*, ki saját példájával s nemcsak szép szavakkal lelkesítette katonáit, és lassankint önbizodalomukat és bátorságukat a legcsodálatosabb *elszántságra fokozta*.

Ő volt az, ki mint igaz katona, mindig *helyét áldván*, soha sem felejtette el hazájának javát, és mint minden jó hadvezér, soha sem tévesztette szemei elől a *békének, áldását*; ki életét és dicsőségét naponta koczkára tevén, mégis mindig óhajtotta, hogy becsületes *békét* szerezhessen e szegény országnak, míg *Kossuth* biztos helyről folyvást csak saját positióját tartván szem előtt,

a végletekig küzdeni, vagy inkább *küzdetni* kívánt.

Mikor vége felé járt a tragoedia, és Kossuth magán segíteni nem tudott, ott hagyta sok ártatlan, általa a forradalomba sodort vagy hajtott áldozatkész és a legnagyobb szenvedésekkel küzdő hazafiai, mert első kötelességének tartotta *önmagát* a haza számára *megmenteni* és nem tudván, hogy mi történjék, azon Görgeyre bízta az országot és a helyzetnek felelősségét, kit eddig mindig gyanúsított és mindig gátolt.

Könnyű volt Görgeyt azután árulónak bélyegezni, mikor a körülmények láncolata azt hozta magával, hogy Görgey, ki végig kiállta a sarat, életben maradt, míg sok bajtárs a gyászos bonyodalmaknak áldozatul esett. A különbség csak az, hogy Görgeyt élni *hagyták*, míg Kossuth *maga* gondoskodott élete föntartásáról.

Görgeyt pedig most is sokan kerülnek és farkasszemmel nézik, míg Kossuthot folyvást ovációkkal halmozzák el vagy díszpolgárnak nevezik ki.

Lehetetlen, hogy itt eszébe ne jusson az embernek egy *egyszerű összehasonlítás*. Vegyünk egy várost, mely nagy lelkesedéssel fölállít új tűzörséget. Az organizációt egy ügyes és erélyes emberre bizza.

Míg ez a készülteken és gyakorlásokon fáradozik, egy lakos, ki rossz lábon áll a városnak polgármesterével, egy erős szél daczára, fenyegetés kedvéért, fölhalmoz oly anyagot, mely a legkisebb szikra hozzájárultával a várost fölgújthatja, és tényleg föl is gyújtotta.

A tűzország, vezérének vezetése alatt, *dicsően* dolgozik és a vezér oly ügyesen rendelkezik, oly bölcsen vezeti a sereget és mellette oly bátorságot és önfeláldozást fejt ki, hogy nemcsak a városbelieknek, hanem mindazoknak, kik segíteni jöttek, bámulatát és csodálatát vívta ki.

A szél olyan erősen fúj, és a hely, hol a város föl lett gyújtva, oly gondatlanul volt választva, hogy a városnak egy nagy részét lehetetlen volt megmenteni.

Mind a mellett a tűzorséget nem lehetett okozni, sőt ellenkezőleg *mindenki elismerte*, hogy fényesen, okszerűleg, legnagyobb odaadással és ügyességgel működött. Az egész országban elhíresedtek ezen tűzország tettei és vezérének kiváló érdemei, úgy, hogy a városnak képviselősege azt határozta, hogy évenként ismétlendő *nagy ünnepélylyel* akarják megörökíteni ezen fényes munkát.

Mit mondanánk hozzá, ha ily körülmények közt a tűzörparancsnoknak irigyei összeállván, a városi tanácsban lévő elégedetlen elemeivel keresztül vinnék, hogy a nagy ünnepély alkalmával az ováció *nem a tűzország vezérének* hozattassék, ki csak kötelességét teljesítette, hanem *az ünnepeltessék*, ki e nagy tettek az alkalmat adta, t. i. *az*, kinek fölhalmozott anyaga fölgyújtotta a várost.

Ez nem csak satyra, a mit itt mondtam, ez *komoly igazság*. Mindenki, a ki igazságosan átgondolja történetünket, *kénytelen lesz elismerni*, hogy ezen kis példa *tökéletesen* megfelel a Kossuth és Görgey közt való viszonynak.

Igaz, hogy lehetetlennek látszik, hogy ilyen valami előfordulhasson, *de nem lehet eltagadni*. Föl-tűnően mutatja e jelenet, hogy mily könnyen lehet tév-útra vezetni a lelkesedésre hajlandó közönséget, *in folyvást egy irányban* lesz izgatva, a másik oldalról meg soha nem kap fölvilágosítást.

Nem lehet tagadni, hogy Kossuth és hívei nagy diplomáciai ügyességet mutattak, mely *jobb czélokra* fordítva, sok hasznot hozhatott volna.

Így nagyon ügyes fogás az is, hogy folyvást az úrbériség eltörlését emlegetik és Kossuthot állítják oda, mint azt, ki a parasztokat fölmentette a robottól, pedig ez egyike azon történelmi legendáknak, melyet csak azért találtak ki, hogy valamit fölsorolhassanak, mit Kossuth *alkotott volna*.

Az úrbériség rendezésének, sőt eltörlésének eszméje már az 1840-ik években igénybe vette a politikai világ-nak figyelmét. Igaz, hogy Kossuth egyike volt az ezen eszme mellett küzdő legtüzesebb harcosoknak, ámbár szenvedélyes és fenyegető modorával inkább ártott, mintsem használt az ügynek. Annyi bizonyos, hogy mindenki, ki az akkori politikai viszonyokat, úgymint a a pártok körében való eszmék fejlődését figyelemmel követte, átláthatta, hogy nem volt szükség forradalomra ezen reformoknak életbeléptetésére.

Kossuthnak az úrbériség kérdésében csakis az az érdeme volt (ha érdemnek lehet nevezni), hogy *keresztül vitte annak rögtönzését*.

Hogy ugyanaz, a mi másképp rendes törvényes úton, jól megfontolva, fokozatosan lett volna véghez vite, hogy az forradalmi modorral el lett hamarkodva, minek csak az volt a következése, hogy a rögtönzés folytán számtalan nemes és számtalan paraszt család tönkre lett téve.

Az elsők azért, mert a nemesség minden átmenet nélkül adót üzetvén és egyszersmind elvesztvén a rendes munkaerőt, szükségképen tőkére szorult, mert beruházni volt kénytelen; de a kárpótlási a csak évek után számíthatván és hitelintézetekről gondoskodva nem lévén, az uzsorásokhoz kellett fordulnia.

A parasztok közül meg *nagyon sokan*, a rögtön való nagy változást egészen fölfogni és megérteni képesek nem lévén, helytelenül számítottak, vagy elhízták magokat és tönkre mentek.

Ha az ember jól meggondolja mindezeket, *hogyan lehet* megmagyarázni, hogy *most*, minekutána egyrészt Deák bölcs és mérsékelt eljárása által eltávolított sok félreértést, kiegyenlített számos összeütköző érdeket és az egész nemzet részéről örömmel fogadott törvényes egyezséget létesítette, és minekutána más oldalról Ő Felsége, királyunk, annyi évek óta a legszebb és tiszteletre méltó példát adja a törvényeknek tiszteletében és azon gyengedésben, melylyel a múlt bonyodalmakra vetett fátyolt érintetlenül hagyja . . .

Hogy *épen ezen időszakban*, mikor nemzeti kormányunk zavartalanul működik és mellette királyunknak nagylelkősége, páratlan lelkiismeretessége és ritka jó-

tékonysága, valamint meleg érdekeltsége nemzetünknek jólléte irányában, napról-napra növeszti és erősíti személye iránt való tiszteletünket és ragaszkodásunkat és ez által a dynasztia iránt való loyális érzelmeinket . . . hogy ezen *időszakban* minduntalan akadnak oly emberek, sőt testületek is, melyek Kossuthnak folyvást okadatlan ovátiókat hoznak és nevét mesterségesen előtérbe tolják?

Az *egyetlen ember* nevét, ki mostani alaptörvényeinket és koronázott királyunkat el nem ismeri, holott az ilyen eljárás nemcsak határozottan *illoyális* cselekedet, hanem még világos *forradalmi* tendenciát is mutat föl.

Hogyan lehet az ilyen szembeszálló következtelenségeket magyarázni ?

Annyival inkább csodálom ezt, mert ily hivatatlan ovátiók még Kossuthnak magának is csak rossz szolgálatot tehetnek.

Erősen hiszem, hogy Kossuth *maya sem* örülhet az ilyeneknek, mert annyi hazafiságot fölteszek róla, hogy őszintén nem kívánhatja a forradalomnak megújítását. Még *azt is* hiszem, hogy ő nem is láthatja szívesen, ha bámulói *annyira*, elragadtatják magokat, hogy elfogadják az ellenzéki állásnak *azon mértékét*, melyet ő magának vindikál, mint egy személyes *praerogatívát*.

Nem értik-e az olyan emberek vagy nem akarják-e érteni, hogy Kossuthnak oly különös helyzete vagyon, hogy ezt semmiféle más magyar embernek helyzetével összehasonlítani nem lehet.

Ha Kossuth nem kívánczik hazájába visszatérni, és nem akarja törvényeinket és királyunkat elismerni, ennek okát nem kell többé a *politikában keresni*, hanem azon *különös*, de igen érthető *személyes konsiderációkban*, melyek más magyar embert nem is érinthetnének.

Ha ő haza jön, egyszerű honpolgár lesz mint a többiek, és állása meg czírne, mint kormányzó, elenyészik. A külföldön «Kossuth» marad és Magyarországnak volt kormányzója.

Ha leszáll ezen emelvényről, akkor egész pályája elveszti az *egyöntetűséget* aesthetikai és dramatikai szempontból; a ki ezen helyzetet psychologicé jobban megérteni kívánja, az lapozgasson Voltaire-nek kisebb regényei közt, és ha föltalálja a Fakírt, azt olvassa el.

Hogy ezek után még mindig találkoznak emberek, kik a helyett, hogy békében hagynák Kossuthot a végett, hogy zavartalanul tölthesse öreg napjait, őt mindig újra előtérbe hurczolják, ennek magyarázatára *épen csak három*, helyzetet tudok, melyekben fellépésüket érteni képes, volnék, ezek pedig a következők:

% Ha *forradalmárok*, kik Kossuth nevét felhasználják, mint akármely más eszközt, a netalán szunnyadozó forradalmi tendenciáknak ébresztésére és kik a könnyen felhevült ifjúságra vetették szemüket, hogy azt felzavarják.

& Ha azon nagyszámú egyénekhez tartoznak, kik a most uralkodó eszmezavarban tébolyognak, distinctiókkal nem fáradnak és azon bécsiekre emlékeztetnek, kik 1848-ban azt kiáltották: éljen a szabad sajtó és a cenzúra.

És ha *azokat* veszszük, kiket az álszégyen, ezen spécialiter magyar betegség, a betyárságnak bizonyos vegyületével folyvást arra indít, hogy tüntetésekben el ne maradjanak mások mellett.

Volt az ilyenféle tüntetéseknek egy tetőpontja, melyet *soha* el nem felejthetek és mely most is felháborítja véretem, ha visszagondolok reá.

Most két éve, hogy szeretett királyunkat oly nehéz csapás érte családjában, minél *súlyosabb* alig érheti egy atyának szívét.

Bámulva csodáltuk akkor a keresztény crélyt és önmegtágadást, melylyel ő felsége alávetette magát az isteni gondviselésnek, csakis számos kötelességeinek fontos teljesítésében keresvén erőt és vigasztalást.

Magyarországba jött ezen szomorú időszakban, *és itt*, hol meleg szivek részvételére és lovagias fogadásra kellett volna hogy számíthasson, *itt épen* különféle tüntetések voltak folyamatban és a hírlapok szerint minduntalan lehetett összevissza keverve hallani: «Éljen a király» vagy «Éljen Kossuth!»

Ha ez tényleg így volt, alig lehetne képzelní sértőbb botrányt. Igaz, hogy a hol sok a publikum, oda csöcselék is vegyülhet, de ez nem merne így fellépni, ha a tisztességes közönség csak némi erélyt mutatna fel. Oly szívrendító valami fekszik azon jelenetben, hogy azt egy egész könyv sem tudná elmondani, nem is ereszkedhetem ennek magyarázatába, részemről csak annyit mondhatok, hogy akkor külföldön tartózkodtam és ott igen

visszahúzódva éltem. Örökké hálás maradok azok irányában, kikkel mégis társalogtam, azon gyengédségért, melyet irányomban tanúsítottak az által, hogy akármit beszélünk, legnagyobb figyelemmel elkerültek mindent, mi hazai körülményeinkre emlékeztethetett volna. Következtetni lehet abból, hogy mit gondoltak felőlünk. Nekem meg őszintén meg kell vallanom, hogy az egyszer szégyenlettem, hogy magyar ember vagyok.

Az utolsó időkben volt még egy tüntetés, mely kellemtelenül érintett engemet egy más szempontból és némileg elszomorított.

Ez a Joannovits-féle eset.

Azért szomorított, mert egy oly vonást látok benne, melyet a magyar ifjúságbán még eddig észre nem vettem.

Tudjuk mind, hogy az ifjúságot könnyen lehet lelkesíteni és hogy a *magyar ifjúság* heves véralkatunk folytán még nagyobb mértékben lelkesíthető mint sok más nemzetnek fiai. Tudjuk azt is, hogy ezen oknál fogva könnyen tévútra lehet vezetni, minek példáját már több ízben láthattuk, de eddig, a *mit vallottak* az ifjak, azt *őszintén hitték is, hypocrisisnek* jeleit azonban még eddig nem vettem észre náluk.

Itt pedig ezen esetben sajnálattal kell mondanom, hogy hypocriticus symptomákat látok.

Analizáljuk az esetet.

A *legközségesebb* ember, jól tudja, hogy a katonánál a disciplina az *első fő tulajdon*. A kritika nélkül való vak engedelmség és a főlebbvalóknak minden körül-

mények közt való tiszteletbentartása, és hogy alig lehet felháborítót!) vétséget képzelni, mintha egy katona *mint olyan*, nyilvánosan élteti és magasztalja *azt*, ki az ő legfelsőbb hadurának és koronázott királyának *bevallott* és nyilvánosan elismert ellensége.

Ez oly szembeötlő, undort ébresztő és botrányos vétség, mely minden embert, kiben csak némi igazság-szeretet és józanság létezik, felháborít és mely a gondolható legszigorúbb büntetést érdemli.

Az illető fiatal ember mellett *csak egy* enyhítő körülményt lehet felemlíteni, azt, hogy ha részeg volt és nem tudta mit cselekszik.

Az egyetemi fiatalság ő Felségéhez fordult kegyelmi folyamodással. .

Igaz, hogy nem lehet kifogásolni, ha valaki kegyelmet kér a királytól; minden alattvaló megteheti azt. De más dolog egy kegyelmet kérni és más dolog *megkegyelmeztetésért* folyamodni, azaz a királynak azon *magasztos* és mindenek felett álló jogához appellálni, «mely szent jognál fogva» a király még azt is képes megmenteni, kinek sorsán sem a kormány, sem a legfőbb bíróság nem segíthet többé.

Súlyos okok nélkül a királynak ezen magasztos jogához fordulni, csak egy neme a sacrilegiumnak vagy méltatlan irónia lenne, azért *csakis két* esetet képzelhetek, mely itt motiválhatná a kegyelmezési folyamodást :

1-ször, ha az illetőnek *élete* forog veszedelemben,

vagy ha arról van szó, hogy *nagy szenvedésektől*, megmontessék, és

2-szor, ha a folyamodók úgy át vannak hatva a vétségnek súlyos jellemétől, hogy csakis a királyi kegyelemtől várhatják a bűnösnek rehabilitását.

Mi az elsőt illető, minden ember tudja, hogy csak ideiglenes bezárásról volt szó, mely ha tekintetbe vesszük a kíméletes ellátást, alig érdemes, hogy említettessék.

A másodikra nézve pedig, ha igazán olyan felfogás vezette volna a folyamodókat, milyent *fennebb említék*, csak *megköszönni* kellett volna a büntetésnek enyhességét és szelíd formáját. De e felfogást magának a folyamodásnak *szövege* is kizárja.

A folyamodás igen csinosan van írva és szép czifra szavakba vannak ruházva azon merész és kihívó ellenmondások, melyek benne foglaltatnak.

Ott olvassuk a legnagyobb loyaltásnak kifejezéseit a király irányában és *mellette* dicsőítését *annak*, ki a királyt el nem ismeri és magát egyedüli elismert ellenségének nyilvánítja.

Az igazán loyális emberben ez csak *indignatiót* ébreszthet és azok, kik a folyamodóknak rejtett nézeteivel sympathizálnak, *mosolyogva* olvashatták a szöveget és senki *komolyan* nem hihette az ott kifejezett loyaltásnak őszinteségét.

Eddig *csak két* esetet tudtam felhozni, mely ilyen folyamodást motiválhatna. Itt sül ki a *harmadik*, melyre nem gondoltam:

A tüntetési viselkedés, mely hypocritikus formába van öltöztetve.

Más oldalról el kell ismernem, hogy létezik két körülmény, mely nagyon enyhíti ezen ítéletet.

1-ször, az uralkodó *et capram et caules* féle nagy eszmezavar, minél fogva kétségkívül a fiatal embereknek *igen vagy* része nem *fogta fel*, hogy mi rejlik ezen eljárásban és

2-szor, hogy ha szerepel a hypocrisis ez ügyben, ez oly naivitással használtatik, hogy szokatlanságra mutat. Ez pedig némi vigasztalást foglal magában.

Ha őszinték akarunk lenni, nem tagadhatjuk, hogy ezen mozgalomnak kezdeténél nagy felelősség éri az akkori kormánynak nagy gyöngeségét vagy könnyelműségét, azért hogy tüstént fel nem lépett, mikor az első város, megye vagy testület Kossuthot díszpolgárnak nevezte ki.

Tökéletes jogosultsággal tiltakozhatott volna, de akkor még a «majd lejárja magát» . . . való nézetek voltak napirenden.

De ha alkotmányos kormányunk akkor a törvényre támaszkodva energice fellépett volna, könnyen elnyomhatta volna ezen beteges, némely körökben ébredt ingert; és erős meggyőződéseim, hogy a lakosoknak *igen nagy józan* része örömmel fogadta volna ennek hírét, míg a túlságos és meglepő engedékenység ez irányban csak serkentette a hazafiságot tüntetni kívánó és eszmezavarba merült versenyzőket.

Erősen hiszem, hogy nem csekély azok száma is, kik még köszönettel fogadták volna a segédkezet, mely őket támogatta volna az álszégyennek kísérletei ellen.

Nem szabad elfelejteni, hogy a közönség nagy része kevésbé hiszi azt, mi neki helyesen adatik elő, mint azt, *mit sokszor* hall ismételni.

A nyugtalan vagy igazán forradalmi írók és azok, kik csak restelik a békés egyformaságot, *sokszor* szólaltak fel és mindig újra meg újra éltették Kossuthot, míg a józanabb része *hallgatóit*. Némelyek kevés súlyt fektettek azon alap nélkül való mozzanatokra, mások meg különféle okoknál fogva *restellettek* a fellépést.

Akár hol keresem az okokat és akár miképen forgatom fejemben a tényezőket, melyek működhetek és befolyást gyakorolhattak, nem tudok *más okot* találni arra, hogy ily hallatlan és a létező körülményekkel ellentétben álló mozgalom lábra tudott kapni.

Már rég óta gyötör és sért engem, hogy szaporodni láttam az ilyen forradalmas színezetű demonstrációkat, míg más oldalról a józanabb és *sokkal, számosabb nép-ségét* képviselő oldalról, *nagyon gyéren* lehetett valamit ez irányban olvasni.

A mit az ember másoktól követel, azt *neki is* meg kell tennie és *ez az oka*, hogy én ámbár magamat az ilyenekre hivatva nem érzem, ez ügyben mégis felszólalni bátorokdtam.